

Göring ja Soome Talvesõda

Kalervo Hovi

Talvesõda, soomlaste püha sõda, pakub Soome ajaloolastele ikka veel huvi. Esimesed romaanid Talvesõjast, samuti väejuhtide mälestused ilmusid juba 1940-ndate lõpus. Esimene teaduslik ülevaade avaldati 1949. aastal, 1955. aastal tõusis see harrastus uuele tasemele, kui Wolf H. Halsti avaldas esimese osa oma suurest sõjaajaloost “Talvesõda 1939–1940”. Samal aastal andis Max Jakobson välja oma kuulsa teose “Talvesõja diplomaatia. Soome maailmapoliitika 1938–1940”. Raamat vastas tõese teabe vajadusele. Raamat tõlgiti rootsi, saksa ja inglise keelde ning autori uue sissejuhatusena varustatuna sellest on välja antud Soomes 7. trükk 2002. aastal.¹ Uusim tõlgitud variant puudutab Saksamaa riigimarssali Herman Göringi rolli Talvesõjas.

Göringi-diskussiooni juured

Diskussiooni juured algavad juba 1970-ndate keskelt ning arutelu on viimaste aastatega ainult hoogustunud. Sakslase Gerd R. Ueberschäri teos “Hitler und Finland. Die deutsch-finnischen Beziehungen während

des Hitler-Stalin-Paktes” (1978) nentis, et väikesed ja keskmise suurusega rahvused ei olnud Hitleri liitlased ning Soomegi ei kuulunud selliste *Hilfsvölkern*’i hulka nagu rootslased, taanlased ja norralased või Balti riigid, mis kuulusid Saksamaa *Lebensraum*’i äärele. Saksamaa loovutas tuntud Molotovi-Ribbentropi lepingu järgi Soome, Eesti, Läti, Poola idaosad ja Bessaraabia ning natuke hiljem ka Leedu Nõukogude Liidu huvisfääri. Kui Soome ei nõustunud loovutama Moskva läbirääkimistes oktoobris-novembris 1939. aastal Nõukogude Liidu poolt nõutud piirkondi, siis 30. novembril 1939. aastal asus Punaarmee rünnakule. Algas Talvesõda, mis kestis kolm ja pool kuud.

Kohe sõja algusest alates oli Saksamaa riigivalitsus kindlalt erapooletu. Relvade toomine lõpetati ning takistati ka Itaalia ja Ungari relvasaadetisi. Hitler kirjutas või lasi 08.12.39 *Völkischer Beobachteris* kirjutada artikli, kus eitati Saksamaa vastutust seoses sündmustega, mis olid toimunud Põhja-Euroopas, ning süüdistati karmilt soomlasi nende vihameelse suhtumise pärast sakslastesse.

Saksa-Soome suhted jõudsid nullpunkti. Hiljem üritas Hitler mitmeid kordi selgitada oma seisukohta, kuid kuni Talvesõda kestis, toetas Saksamaa avalikult Nõukogude Liidu poliitikat. Sakslaste toimikute põhjal võtab Ueberschär Hitleri sõnu tõe pähe ja hülgab seal mõned kohad, kus Göringi seisukohad lähevad Hitleri omadest lahku.²

Kolm aastat varem oli selle valdkonna soomlasest eelkäija Risto O. Peltovuori avaldanud väitekirja “Saksamaa ja Soome Talvesõda”. Ta uuris enam-vähem samu saksa dokumente mis Ueberschärgi, kuid ta kasutas

¹ H. Öhquist. Talvisota minun näkökulmastani. Porvoo, 1949; A. Korhonen. Toisen maailmansodan aika. – Suomen historian käsikirja II. Toim. A. Korhonen. Porvoo, 1949; W. H. Halsti. Suomen sota 1939–1945 I. Talvisota 1939–1940. Porvoo, 1955; M. Jacobson. Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938–40. Porvoo, 1955; autori sissejuhatusena varustatud uuendatud 7. trükk. Porvoo, 2002.

² G. R. Ueberschär. Hitler und Finnland 1939–1941. Die deutsch-finnischen Beziehungen während der Hitler-Stalin-Paktes. – Frankfurter Historische Abhandlungen 16. Wiesbaden, 1978, lk. 111–117.

Uusim suur Molotovi-Ribbentropi pakti sündi ja tagajärgi käsitlev saksa uurimus ei võta aluseks Talvesõda, vaid valgustab eelajalugu ja “vihmavarju”, mille Hitler Soome kaitseks ulatas, ning arengut, mis viis Saksamaa ja Soome Jätkusõjas ühele poolele: J. Lipinsky. Das geheime Zusatzprotokoll zum deutsch-sowjetischen Nichtangriffsvertrag vom 23. August 1939 und seine Entstehungs- und Rezeptionsgeschichte von 1939 bis 1999. – Europäische Hochschulschriften III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften 991. Frankfurt am Main, 2004, lk. 230–231.

Göring ja Mannerheim jahil Ida-Preisimaal 1935.

ka rootslaste ja soomlaste allikaid. Nendest kerkib esile pilt, mis viitab rohkem Göringi erilisele rollile ja isegi Hitleri järeleandlikkusele Soome relvastusküsimuses. Moskva läbirääkimiste ajal said soomlased Saksamaalt mitmeid mitteametlikke nõuandeid. Oktoobri lõpus sekkus asjasse ka Göring. Pidades nõu oma rootslasest langsu Eric von Roseniga, kaitses ta alguses Hitleri idapoliitikat, suhtus soomlastesse külmalt ja noomis neid ebasõbraliku poliitika pärast. Hitleri idapoliitikat kaitses oleks ta peaaegu nutma puhkenud ning väitnud, et enam ta ei jõua. Tema oli siin ja kaitses kommuniste, ning see käis ta tõekspidamistele vastu. Järgmisel päeval palus ta soomlastele teatada, et nood peavad ilmtingimata tegutsema karmilt eriti Lääne-Soomet puudutavate nõudmistega. Stalinit mõjutaks ainult resolutsus. Göring lubas asjasse uuesti sekkuda, kui Soome seisukord nõrgeneb.

Kui läbirääkimised Moskvast venisid, siis saatis Göring novembri alguses rootslaste kaudu isikliku teate marssal Mannerheimile. Soome peaks nõustuma venelaste tingi-

mustega laevastikubaasi suhtes Soome lahe lääneosas, muidu alustavad venelased sõda. Saksamaa ei oleks saanud praegu aidata, kuid asja võiks hiljem parandada. Göringi emissar krahv Carl Armfelt loovutas teate Mannerheimile 06.11.39.³

Vahepeal tegeles Göring aktiivselt relvade tarnimisega. Varem kokku lepitud kogused saadeti Rootsi kaudu Soome, samuti lubati läbi Itaalia transiitlennud. Seda märkas siiski Rootsi ajakirjandus ja tegi sellest suure uudise. Kui Nõukogude Liit karmilt protesteeris, siis lõpetas Saksamaa relvatarneed. Mõni kogus pääses siiski "tolliametnike eksimuse tõttu" läbi. Göring ütles vihaselt, et kui Rootsi ajalehed oleksid kannatanud paar päeva oodata, siis oleks asi korda saanud. Saksa relvatoimetisi jätkati nii, et relvad müüdi Rootsile, kes tohtis need edasi müüa Soomele – peaasi et avalikkus sellest teada ei saaks. Göring kinnitas oma relvamüüjale kolonel Veltjensile, et Hitler on sellise tegutsemisviisi heaks kiitnud. Asi oli siiski Nõukogude Liidu pideva valve tõttu riskantne. 22. detsembril 1940 otsustati kindluse mõttes,

³ R. O. Peltovuori. Saksa ja Suomen talvisota. Helsinki, 1975, lk. 51–52.

et relvi tohib müüa ainult Rootsile, kes pidi lubama, et ta ei müü ega loovuta neid edasi. Pärast seda andis Rootsi relvi oma varudest, mida siis Saksamaa jälle täiendas.⁴

Kõigist Saksamaa juhtidest suhtus Göring Soomesse kõige sõbralikumalt ning tema ringkondadest olid pärit terve sõja vältel tulnud kaastundlikud ja julgustavad teated Soomele. Tema arvates olid soomlased head sõdurid, ent viletsad diplomaadid. Göring kordas oma algset nõuannet veel päris sõja lõpulgi. Ta teatas Soome valitsuse erisaadikule, endisele peaministrile T. M. Kivimäkile, et Soome peab sõlmima rahu isegi ränkade tingimustega. Kõike saaks hiljem parandada. Göring kinnitas oma sõnumit, öeldes tuntud rootslasest uurimisreisijale Sven Hedinile, et kõige tähtsam on, et vähemalt väikegi osa Soomest jääks okupeerimata.⁵

Heikki Ylikangase panus

Peltovuori ei öelnud, kas Göringi teated Soome valitsust mõjutasid. Seda rohkem oli sel seisukohal Heikki Ylikangas, professor, kes on kirjutanud Soome ajaloo eri etappide kohta mitu märkimisväärset raamatut. Ta avaldas käesoleva aastakümne alguses kaks tugevat artiklit Saksamaa ja Soome suhetest Talvesõja ajal: “Trump, mida ei kasutatud” (1999) ning “Soome ja Saksamaa Talvesõjast rahuni” (2001), enamjaolt soome allikate põhjal. Viimane artikkel on sajaleheküljeline väike uurimustöö. Mõlema artikli peamine mõte on, et Soome valitsus lükkas tagasi Suurbritannia ja Prantsusmaa pakutud abi ning sõlmis rasketest tingimustest hoolimata rahu, sest olulisemad ministrid uskusid Saksamaa võitu maailmasõjas.⁶

Teises mainitud artiklis seletab Ylikangas eriti hästi lahti Peltovuori poolt juba varem

mainitud Göringi 22. veebruaril 1940. aastal saadetud teate Kivimäkile. Ylikangas ei nimeta Peltovuorit, vaid toetub kindral Paavo Talvela arhiivist leitud kõnede sisule. Talvela tänas oma kõnes Berliinis 1940. aasta detsembris Göringit selle eest, et ta oli veebruaris andnud Soome valitsusele nõu sõlmida viivitamatult rahu. Talvela järgi oli Soome seda nõuannet järginud. Hiljem kirjeldas kindral W. E. Tuompo oma päevikus arutelusid, mida ta pidas Mannerheimiga peastaabis. Göring oli juba enne sõda saatnud Mannerheimile kirja, milles ta kirjutas, et soomlased peaksid Nõukogude Liidu tingimustega nõustuma, sest muidu viimane ründab. Göring oli apelleerinud sellele, et hiljem esialgne olukord taastatakse. Mannerheim olevat mitu korda kahetsenud, et Göringi nõuannet kuulda ei võetud.⁷

Ylikangasel on Göringi tähtsa nõuande kohta rohkem infot. Soome valitsus pidas eriti tähtsaks, et ukсед Saksamaale ei sulguks lõplikult, eriti kui 12. veebruariks 1940 oli rinde Summas murdunud ja Soome väed olid sunnitud taanduma vahepositsioonidele. 19. veebruaril saadeti Kivimäki uuesti Berliini ja seekord võttis teda vastu välisministeeriumi riigisekretär Ernst von Weizsäcker. Kivimäki jutustas talle antud juhiste kohaselt, et soomlastele ei jää selles tupikus muud võimalust, kui võtta lääneriikidelt vastu lubatud abi. Weizsäcker hakkas kohe soomlasi sellelt hukatuslikult teelt ära kallutama. Ta kinnitas, et Saksamaal ei ole midagi selle vastu, kui Rootsi aitaks Soomet. Saksamaa oli vaid lääneriikide interventsiooni vastu Skandinaaviasse. Just samal päeval oli Hitler määranud, et Norra okupeerimiseks peab “Weserübingi” plaaniga kiirustama.

Arutlust Weizsäckeriga saadi Soomes aru kui muutusest Saksamaa seisukohtades. Veel otsustavam oli, et nüüd nõustus Göring

⁴ R. O. Peltovuori. Saksa ja Suomen Talvisota, lk. 69–70.

⁵ Samas, lk. 109–110.

⁶ H. Ylikangas. Valttiässä jota ei käytetty. – Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäivään. Helsinki, 1999; H. Ylikangas. Suomi ja Saksa talvisodasta välirauhaan. – H. Ylikangas. Tulkintani talvisodasta. Helsinki, 2001, lk. 147–149.

⁷ H. Ylikangas. Suomi ja Saksa talvisodasta välirauhaan, lk. 157–158, 167–168.

Kivimäki vastu võtma oma kodus. Kivimäki on kirjeldanud kohtumist oma memuaarides lühidalt: “Göring võttis mind sõbralikult vastu, aga kui ma rääkisin talle oma asjast, siis ei reageerinud ta sellele muudmoodi, kui soovitas soomlastel kiirelt rahu sõlmida. Göring mainis veel lisaks, et kui Saksamaa sõja võidab, siis saaksime intressidega tagasi selle, mille me kaotaksime.”⁸

Kivimäki sõber ja reisikaaslane Ragnar Nordström räägib oma memuaarides, mis avaldatud postuumselt, üksikasjalikumalt, mida ta oli Kivimäkilt kuulnud. Göring olevat öelnud, et see ei tähenda midagi, kui Viipuri ja Sortavala peaks kaotatama, peaasi, et Soome iseseisvus säiliks ja rahvast ei tabaks hukatus. Okupeeritud Soomet ohustaksid küüditamine ja hävituslaagrid. Kohtumise lõppedes saatnud Göring Kivimäki esikusse, võtnud tal kahe käega käest kinni ja öelnud: “Pidage meeles, et teil on vaja sõlmida rahu ükskõik millistel tingimustel. Garanteerin, et kui me lühikese aja pärast astume sõtta Venemaa vastu, siis te saate kõik intressidega tagasi.”⁹

23. veebruaril helistas Kivimäki Berliinist peaminister Rytile, kuid tutvustas pealtkuulamise ja lindistamise hirmus asja nii varjatud moel, et peaminister ei saanud aru muust, kui sellest, et Kivimäki oli kohtunud Göringiga. Valitsuse väliskomisjon käsitles samal päeval Nõukogude Liidult saadud rahutingimusi ja jätkas 25. veebruaril koosolekut kogu valitsusega. Nüüd oli Kivimäki sõnum teada nii Rytile kui ka välisminister Tannerile. Nad ei paljastanud Göringi teadet kartuses, et see info võiks lekkida, vaid esitasid oma seiskohana arvamuse, et Saksamaa ja Nõukogude Liidu liitlassuhted pole püsivad ning välja pakutud maa-alade loovutamise peab nõustuma. Tagasi tuleb lükata vaid Nõukogude Liidu pakutud abistamisele-

ping, sest see võiks Soome viia sõtta Saksamaa vastu. Ryti tegi ettepaneku saata Tanner Stockholmi teavitama Stalinit, et ebasoodus vaheerahu ei jääks püsima ning Soome võiks üritada kasutada esimest sobivat võimalust selle parandamiseks.

Järgmisele valitsuse koosolekule 28.02 jõudis ka Kivimäki kohale. Ta sõnastas saadud nõuande niimoodi: “Soomele on kõige targem sõlmida rahu ükskõik millistel tingimustel ja oodata suure sõja lõppu, kui endine olukord taastatakse, hoolimata sellest, milline osapool sõja võidab (Saksamaa või lääneriigid).” Lääneriikide võimalik abi jäi valitsuse aruteludesse peaaegu lõpuni.

Ylikangas peab otsustavaks 28. veebruaril Ryti valitsuse istungil esitatud kiire rahu põhjendust: “Parem on hoida armeed võitlusvõimelisena ja maad hävitusest, siis oleme sellises vormis, et soodsate sündmuste puhkedes oleme ka ise midagi väärt. Parem alustada maa tagasivallutamist Viipurist kui Tornios.” Avaldust ei saa tõlgendada muud moodi, kui et Ryti ootas Soomele saabuvat võimalust vallutada Karjala tagasi Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja tulemuseks. Ylikangas kinnitab oma tõlgendust, nentides, et see eeldas Saksamaa võitu ja Inglismaa kaotust.¹⁰

Seejärel oli vaja saada peastaap ja kõrgemad rindekomanid rahu poolele. See juhtus 29.02, kui Mannerheim osutas valitsusele solidaarsust, ilmselt ka seetõttu, et ülemjuhataja oli Göringi sõnumist teadlik. Ylikangase meelest ei pidanud rindekomanid olukorda nii katastroofiliseks, et see oleks sundinud rahu sõlmima.¹¹ 6. märtsil läks rahudelegatsioon, mida juhtis peaminister Ryti, Moskvasse. Talvesõda lõpetav rahu sõlmiti 13. märtsil 1940 mitmete maa-alade loovutamise, ent ilma vastastikuse abistamise lepinguta.

⁸ T. M. Kivimäki. Suomalaisen poliitikon muistelmat. Porvoo, 1965, lk. 127–128.

⁹ R. Nordström. Voitto tai kuolema. Jääkärieverstin elämä ja perintö. Suom. ja huomautuksin varustanut R.-R. Nordström. Juva, 1996, lk. 244–246. Vt. ka H. Ylikangas. Suomi ja Saksa talvisodasta välirauhaan, lk. 182–184.

¹⁰ H. Ylikangas. Suomi ja Saksa talvisodasta välirauhaan, lk. 193–202.

¹¹ Samas, lk. 203.

Kriitika sünd

Ylikangase teesidest kerkis Soomes juhtivate ajaloouurijate vahel viimaste aastate elavaim vaidlus. Just see väide, et Soome sõlmis raske rahu lääneriikide abipakkumise hoolimata, sest Soome juhid uskusid Saksamaa võitu, äratas suurt vastuseisu. Professor Jukka Nevakivi on kolme aastakümne jooksul uurinud muu hulgas just lääneriikide abipakkumist Soomele. Tema arvates olid Soome jõuvarud otsas ning üksnes see oligi piisav põhjus sõlmida rahu võimalikult ruttu. Hiljem on selgunud, et sõja lõpus langes Viipuri lähistel 5000 meest päevas. Lisaks sellele olid lääneriikide lubadused ebamäärased, teated abivägede suurusest vaheldusid ning lubatud väed oleksid igal juhul olnud liiga väikesed, et neil oleks olnud mõju sõja käigule. Mannerheim oli ka täiesti teadlik sellest, et abivägede tegelik eesmärk oli Põhja-Rootsi malmi leiualade okupeerimine.

Eriti lükkab Nevakivi ümber selle arusaamise, nagu oleks Soome sõjaline ja poliitiline juhtkond Talvesõja ajal orienteerunud Saksamaale. Hilisem areng oli teistsugune, aga veebruaris-märtsis 1940 ei saanud Nevakivi arvates keegi Soomes mõelda, et lääneriigid kaotaksid sõja. Prantsuse armee seisis puutumatu oma tugevatel positsioonidel ning midagi otsustavat polnud toimunud.

Ei võidud ka mõelda, et Hitler julgeks minna sõtta Nõukogude Liidu vastu enne, kui lääneriigid on alistatud. Nevakivi peab lausa naiivseks ideed, et valitsuse sisering uskus Berliinist tulnud lubadusi. Pigem oli Soome valitsus mures Saksamaa võimalike kavatsuste pärast Ahvenamaa ja Soome lääneosa suhtes.¹²

Suur Talvesõja-diskussioon

Vilgas arutelu äratas tähelepanu ning ajendas Risto Ryti-Seltsi, Paasikivi-Seltsi ja Helsingi ülikooli poliitajaloo õppetooli korraldama 23. novembril 2003 suure diskussiooniürituse Talvesõja teemadel. Põhivaidlejad olid “süüdistatav” Heikki Ylikangas ja “süüdistaja” Ohto Manninen.

Ylikangas jäi oma teesidele truuks. Põhiküsimuseks oli, miks tõrjus Soome valitsus lääneriikide pakutud abi ja sõlmis meelsami ni ebasoodsa rahu koos suurte kaotustega. Ylikangas tõlgendas seda nii, et juhtministrid uskusid Saksamaa võitu ja lääneriikide kaotust. Soome osapool oli 22. veebruaril võtnud omaks Göringi nõuande ja sõlmis rahu, lootes kaotatud maa-alad tagasi saada. Seetõttu oli pärast 25. kuupäeva hakatud süstemaatiliselt rääkima vaerahust ja mitte rahust. Ent mis jõududega saada tagasi Karjala? Ylikangase arvates oli see võimalik ainult Saksamaa abiga. Peaminister Ryti oli kindel, et Saksamaa ja Nõukogude Liidu sõprus ei ole püsiv. Saksamaa pidas sel hetkel Molotovi-Ribbentropi paktist siiski kinni ning seetõttu tuligi Göringi nõuannet hoida salajas.

Ohto Manninen, professor, kes on niisamuti kirjutanud Talvesõjast ja üleüldse Soome sõjaajaloost mitmeid teoseid, oli viimati koos Kauko Rumpuneniga publitseerinud valitsuse nõupidamiste protokolle Talvesõja ajast.¹³ Mannineni peargument oli, et kõik Ylikangase väited ei põhine allkatel. Tä nentis ka – Ryti olevat pigem kartnud, et sakslased võiksid tungida Ahvenamaale ja Lääne-Soome. Mannineni arvates oli kiire rahu sõlmimise juures otsustav see kartus, et Saksamaa võiks takistada lääneriikidest saabuvaid abivägesid. Saksamaalt tuli mitmesuguseid teateid, kuid ühise sõjakäigu lubadus puudus. Teises seoses tõstatas Manninen küsimuse, kas Saksamaad

¹² J. Nevakivi. *Apu jota ei annettu. Länsivallat ja Suomen talvisota 1939–1940*. Helsinki, 2000; vrd. J. Nevakivi. *Apu jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen Talvisota 1939–1940*. Helsinki, 1972; J. Nevakivi. *Appeal That Was Never Made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939–1940*. London, 1976; J. Nevakivi. *Ystävistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940–1941*. Helsinki, 1976.

¹³ *Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut*. Toim. Ohto Manninen ja Kauko Rumpunen. Helsinki, 2003.

sai üleüldse usaldada. Ryti oleks öelnud, et Saksamaa võib ehk võita Nõukogude Liidu, aga mitte Teist maailmasõda. Diskussioonis korraldi veel muid varasemaid seisukohti, mida oli esile toonud juba Nevakivigi. Ylikangas jäi oma tõlgendusele kindlaks, seepärast lõppes arutelu lahenduseta.¹⁴

Diskussioonist kasvas välja veel mitu erinevaid seisukohti selgitavat kirjutist ajakirjades *Historiallinen Aikakauskirja* ja *Historisk Tidskrift för Finland*. Ylikangas koondas oma põhiargumendid artiklisse “Vaherahu 1940 – millise sõja ootuses?”¹⁵. Ohto Manninen vastas sellele järgmises ajakirjanumbris oma artikliga “Vaherahu – eksistentsi säilitamiseks”. Ta nõuab Ylikangaselt täpsemat allikakriitikat. Manninen seostab Göringi sõnumi Saksamaa plaanidega okupeerida Norra. 28. veebruari valitsuse istungil tõdes Kivimäki protokollis järgi üldiselt järgmist: “Ei varjatud seda, et Saksamaa teeb kõik takistamaks Prantsuse ja Inglise vägede tegevust siin ja transportimist siia. Sest kuigi nad räägivad Soome aitamisest, on nende peaeesmärgiks kahjustada Saksamaad, sh. takistada malmieksporti. Kui tõdetakse, et siin on lääneriikide regulaarvägesid, siis saadab Saksamaa nende vastu lennukieskadrilli. Rootsi on sunnitud nende läbitulekut takistama. Jääb ainult kolmas võimalus. Soomel on kõige targem teha rahu ükskõik millistel tingimustel ja oodata suure sõja lõppu, kui taastatakse endine olukord, ükskõik, kumb osapool sõja võidab.”

Järgnevalt nendib Manninen, et Ryti ja Tanneri keeldumine Nõukogude Liidu abiandmislepingust 25. veebruaril ei põhinenud Göringu lubadusel alustada sõda. Valitsuse istungil oli protokollis järgi kasutusel vaid Kivimäki telegramm, kus oli lühidalt kirjas seesama, mis oli eespool tsiteeritud. Sama protokollis järgi oli Kivimäki reisimisprobleemide tõttu veel Berliinis ja pääses sealt alles

26. veebruaril Stockholmi. Mannineni sõnul keelduti abiandmislepingust sellepärast, et Soome oleks sattunud samasugusesse seotud olukorda nagu Balti riigid. Manninen juhib veel tähelepanu sellele, et Rytilt ja Tannerilt ei ole leitud avaldusi, milles usutakse Saksamaa võitu, seevastu lääneriikide võidu kohta küll. Kiire rahu sõlmimist seletaks ka rindejoon, mis nihkus neil päevil Viiburile üha lähemale. Teised, kes diskussioonis osalesid, tõid esile ka Mannineni toetavaid allikakriitilisi täpsustusi.¹⁶

Ylikangas vastas järgmises numbris. Tema meelest oli vastuoluline see, et kui Ryti uskus lääneriikide võitu, siis miks tõrjus ta plaanipäraselt sõja algusest alates nii abipalve esitamist kui ka lääneriikide abipakkumist ning miks ta saatis Kivimäki Saksamaalt Soomele abi paluma. Ylikangas nimetab veel muidki tõendeid selle kohta, et Kivimäki oli saanud Soome valitsusele saata oma teate enne 25. kuupäeva arutelusid. Ta küsib ka, miks muidu Ryti ja Tanner võtsid jutuks sama päeva koosolekul Saksamaa ja Nõukogude Liidu sõja võimalikuse küsimuse ning võimaluse saada Karjala tagasi. Siiski võis Ryti pikemas perspektiivis uskuda lääneriikide võitu. Esimese maailmasõja näide oli väga selge. Kõigepealt alistas Saksamaa Venemaa ja pärast seda alistasid lääneriigid Saksamaa. Sellist lahendust ei olnud siiski kuigi peatselt oodata ja Soome pidi hoolitsema oma huvide eest enne seda.¹⁷

Ohto Manninen oli rõõmus selle üle, et ka Ylikangas oli koos teistega aktsepteerimas, et Ryti võis uskuda lääneriikide lõplikku võitu suures sõjas. Teisalt möönab ta, et Ylikangase tõlgendus on loogiline, kuid ei hõlma kõiki asjasse puutuvaid tervikuid. Manninen vaidlustab ka Ylikangase tõlgenduse, et Karjala vallutamise plaan oleks seotud Tanneri korraldusega mõjutada Stalinit, või et Göringi sõnum oleks saanud kuidagigi mõjutada

¹⁴ P. Kanervo. Tutkijoiden talvisota. Selostus Turun yliopiston yleisen historian tutkijaseminaarissa 3.12.2003.

¹⁵ H. Ylikangas. Väli rauha – minkä sodan odotuksessa? – *Historiallinen Aikakauskirja* 2003, nr. 4.

¹⁶ O. Manninen. Väli rauha – olemassaolon säilyttämiseksi. – *Historiallinen Aikakauskirja* 2004, nr. 1. Mannineni toetavaid allikakriitilisi märkusi vt.: S. Eskola. Professori Ylikangas ja talvisodan rauha; M. Häikiö. Lähdekriitikkia Ylikankaalle Göringistä ja talvisodasta. – *Historiallinen Aikakauskirja* 2004, nr. 1.

¹⁷ H. Ylikangas. Kysymyksiä ja vastauksia koskien talvisodan rauhaa. – *Historiallinen Aikakauskirja* 2004, nr. 2.

Soome valitsuse arutelu 25. veebruaril rahutingimuste üle. Ta oli ju mitu korda maininud seda sageli kohatavat kahtlust, et kas Göring oligi nii tähtis mõjutaja, kui tema formaalne positsioon eeldas.¹⁸

Ylikangas mõõnis oma võimalikke vigu allikate tõlgendamisel ja tõdes, et ta võib aktsepteerida Ryti nägemust lääneriikide võidust pikemas perspektiivis, aga et sellel pole olulist tähtsust Göringi sõnumi mõju suhtes veebruaris-märtsis 1940. Ta oli jätkuvalt kindel, et on olemas Nordstörmi selge mälestusteade Göringi kohta, kes oli rääkinud varsti algavast sõjast Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Kogu väitluse seisukohalt oli oluline see, kuidas Soome valitsus Göringi sõnumile reageeris. Ylikangas ei pea siiani tõestatuks, et Kivimäki poleks saanud Göringi sõnumi Rytile enne valitsuse otsustavat koosolekut 25. veebruaril teatavaks teha. Igal juhul Ryti rääkis kolm päeva kindlast vajadusest säilitada armee tegutsemisvõimelisena soodsa võimaluse tekkimise puhuks ning et parem on alustada Karjala tagasivallutamist Viiburist, mitte Tornioist.¹⁹

Lääneriikide abi ebapiisavus, ebamäärasus ja kahtlused selle tõeliste eesmärkide suhtes, aga ka rindeolukorra raskus, kui isegi mitte katastroofilisus, olid juba iseenesest piisavad põhjused seletamaks valitsuse otsust sõlmida rahu, kuid tähelepanuta ei võiks minu arvates jätta ka Göringi poolt pakutud ahvatlevat võimalust ning Ryti sellekohast vaieldamatut ütlust. Muus suhtes lähenesid seisukohad üksteisele ning Historiallinen Aikakauskirja peatas ajutiselt arutelu.

Taas Göring

Göring ei ole soomlaste väitlustest siiski kadunud, vaid on kerkinud nähtavale siit ja sealt. Minu õpilasel Pirkko Kanervol on just

valminud litsentsiaaditöö ning ta viimistleb oma väitekirja Itaalia ja Soome suhetest Talvesõja ajal. Ta on põhjalikult kursis Itaalia allikatega ning tal on arutelule lisada omapäraseid seiku Göringi rollist. Tema lähtekoht on, et Itaalia aitas Soomet Rootsi järel kõige rohkem. Talvesõja äratatud sümpaatialaine ulatus Itaalias kõige kõrgema valitsustasemeni. Lisaks oli Itaalia probleemiks oma suure liitlasega kolmikpaktis. Sügisel 1939 ei pidanud Hitler vajalikuks informeerida Itaaliat oma välispoliitilistest algatustest, mis Mussolinit tuntavalt ärritas. See ärritus muundus osaks silmatorkavast abist Soomele, kes sai Itaalialt hävituslennukeid, lendureid ja relvi. 5. jaanuaril 1940 kirjutas Mussolini Hitlerile, laites tolle asumist Nõukogude Liidu liitlaseks ning rõhutas vajadust Soomet toetada. Itaalia allikate järgi oli Hitleri reaktsioon huvitav. Ta luges kirja selle saamise järel kohe kaks korda läbi ja küsis Itaalia saadikult Attolicolt, kas itaallased tõesti tunnevad nii suurt sümpaatiat soomlaste vastu. Attolico vastas kindlalt jah.

Hitler ütles, et ta saab sellest aru, kuid lisas, et inglased olid ässitanud soomlasi olema teljeriikide vastu ebasõbralikud Abessiinia, Hispaania, Tšehhoslovakkia ja Poola juhtumil. Lisaks olid Nõukogude Liidu tingimused tema meelest suurriigi kohta mõõdukad. Soomlaste tõelised sõbrad oleksid pidanud soovitava neil järele anda. Pärast seda oli Hitler pidanud viis tundi nõu Ribbentropi ja Göringiga, kuidas kirjale vastata.²⁰ See viitab sellele, et Göring, kes oli võimsuselt teine mees riigis, kuulus Saksamaa välispoliitikat juhtivasse triumviraati ja võib-olla oli just tema Talvesõja ajal see "wahre Freund Finnlands".

2005. aasta suvel jõudis avalikkuse ette uus allikas Göringi ja Talvesõja kohta. See oli välisminister Erkki Tuomioja naisevenna paberite hulgast leitud koopia Kivimäki n.-ö. hea venna kirjast välisminister Rolf Wittingile Berliinis

¹⁸ O. Manninen. Yhden kortin varaan ei voitu heittäytyä. – Historiallinen Aikakauskirja 2004, nr. 2.

¹⁹ H. Ylikangas. Erään hallitustason linjauksen pitkä varjo. – Historiallinen Aikakauskirja 2004, nr. 2; H. Ylikangas. Nyckelkällan till vinterkrigetets historia. – Historisk Tidskrift för Finland 2005, nr. 1.

²⁰ P. Kanervo. Kohtalokas kolmiodraama. Italian suhteet Suomeen ja Saksaan talvisodan alla ja aikana. Fil. lis. tutkimus. Turun yliopisto 2005, lk. 252–263.

26. juunil 1941. Tuomioja jättis dokumendi säilitamiseks Rahvusarhiivi. Selle dokumendi järgi oli Soome vastselt nimetatud Berliini saadik saanud ülesande loovutada Göringile Soome Valge Roosi Suurristi medal. Loovutuskõnes tänas Kivimäki Göringit 1940. aasta veebruaris antud nõu eest sõlmida Nõukogude Liiduga kiiresti rahu. Samas tuletas ta Göringile meelde lubadust, et Soome saab koos intressidega tagasi kõik oma kaotused. Göring ütles, et ta oli kogu sõja aja väitnud, et Soome peab sõlmima rahu, enne kui Venemaa jõuab hävitada haritlased ja kogu juhtkonna, mis teel oleks soome rahvas lõplikult ära hävitatud. Göring oli rõõmus, et Soome oli tema nõuannet järginud. Nüüd pidi Soome saama hüvitise. Soome võivat valida endale sellised piirid, nagu ta tahab. "Pöördudes kaardi poole, küsis ta, millist piiri me tahame. Näitasin talle muu hulgas Nõukogude-Karjala piire ja tõdesin, et need on Soome vanad asustusalad, nagu ka Koola." Ainult viimast ei olnud Göring nõus Soomele loovutama.

Göring oli enne kirjeldanud detailselt Molotovi visiiti Berliini 1940. aasta novembris. Kolm päeva oli Molotov peale pressinud, et Saksamaa nõustuks Nõukogude Liidule loovutama Soomet. Lõpuks oli Hitler nentunud, et ta ei soovi uut sõda Põhjamaades ning et nii vaprat rahvust kui soomlased ei saa jätta üksinda. Göring oli toonitanud, et viimase mõtte oli tema Hitleri pähe pannud.

Tuomioja palus ka Heikki Ylikangasel kirja kommenteerida. Too pidas kirja tähelepanuväärseks ajaloodokumendiks. Juba tähtsa Soome ordeni loovutamine jaanipäeval, kolm päeva enne Saksamaa rünnaku algust Nõukogude Liidu vastu, oli märkimisväärne seisukoht. Sellega taheti Göringile meelde tuletada tema lubadust. Ylikangas tõdeb, et üle kõige oli Göring rõõmustanud, et Soome on tema nõu kuulda võtnud. See asjaolu toetab osalt Ylikangase tõlgendust Talvesõja kohta.²¹

²¹ Uusi asiakirja valaisee Suomen sotapolitiikkaa 29.7.2005. Kivimäe kiri Wittingille 26.6.1941 ja Heikki Ylikangase kommentaar. www.tuomioja.org.

Vahebilanss

Ylikangase tees on loogiline, nagu on tunnistanud ka ta peamine kriitik Manninen. Selles on rõhutusi, mida on rünnatud ning mida Ylikangas on modifitseerinud. Nagu on tähelepanu juhitud, oli rindeolukord juba piisav põhjus rahu teha ning lääneriikide abisse polnud erinevail põhjustel usku. Sõja-oht lääneriikidega võis siiski mõjutada seda, et Stalin nõustus sõlmima Soomega rahu isegi ilma abiandmise lepinguta. Aga ikkagi ei saa jätta tähelepanuta Göringi rolli. Saksamaa toetuse puudumist kogeti eriti valusalt ja kui selles suhtes näis lõpuks olevat lootust, võis see väga ilmselt mõjutada Soome valitsuse valmidust kiireks rahuks, sellega liitub valitsuse protokollis väga tõenäoliselt ka Ryti avaldus Karjala tagasivallutamisest. Hilisemat arengut võiks tõlgendada ka nii, et Saksamaa üritas tõepoolest aidata Soomel kaotatud alad koos intressidega tagasi saada.

Tõlkinud

Johann Langemets

Kalervo Hovi

(1942)

Lõpetas Turu ülikooli 1968, filosoofiadoktor 1975. Oulu ülikooli ajaloo abiprofessor 1979, Turu ülikooli üldajaloo abiprofessor 1983, professor alates 1986. Oulu ja Helsingi ülikooli dotsent. Peamised uurimisvaldkonnad rahvusvaheliste suhete ajalugu ning üldse Prantsuse, Poola ja Balti ajalugu, ka Tallinna restoranikultuuri ajalugu. Soome Teaduste Akadeemia liige.